

ԿԶ.

Հայոց վիճակաւոր առաջնորդները նոյնպէս մեծ մտադրութեամբ կրնոզան վանքերուն մէջ ու եկեղեցիներուն քով գտնուած ուսումնարանները՝ թէ ընդհանրապէս եւ թէ իրենց վիճակներուն այցելութեան ելած ատեննին : Այն ուսումնարաններն օրէ օր աւելի բարեկարգելու եւ ընդարձակելու համար ձեռքերնեն եկած ամեն հնարքները ի գործ դնելով, մեծապէս փոյթ կունենան որ անոնց մէջ կանոնաւոր եւ դիւրին կարգ ուսման մտնէ, եւ բարի վարքը պահպանուի ուսուցչաց եւ ուսանողաց մէջ :

ԿԷ.

Հայոց եկեղեցւոյն վիճակաւոր առաջնորդները իրենց վիճակներուն այցելութեան ելած ատեննին՝ անոնց մէջի եկեղեցեաց եւ վանորէից ստացուածքներուն ինչ վիճակի մէջ ըլլալը կը քննեն :

ԿԸ.

Հայոց եկեղեցւոյն վիճակաւոր առաջնորդները իրենց վիճակներուն այցելութիւնը լմընցընելեն

ետեւ՝ Էջմիածնի Սիւնհոդոսին մանրամասն համար կուտան իրենց գործողութեանցը վրայ :

ԿԹ.

Տարւոյն վերջը Հայոց եկեղեցւոյն վիճակաւոր առաջնորդները Էջմիածնի Սիւնհոդոսին ընդհանուր հաշիւ մը կուտան իրենց վիճակներուն մէջ պատահած գործողութեանցը վրայ :

Հ.

Իւրաքանչիւր վիճակաւոր առաջնորդ՝ իր պաշտօնը առած ժամանակը՝ իրեն յանձնուած վիճակին բոլոր եկեղեցական ստացուածոցը ճիշդ ցուցակը կը մատուցանէ Էջմիածնի Սիւնհոդոսին :

ՀԱ.

Երբոր վիճակաւոր առաջնորդ մը առանց կտակի մեռնի ու օրինաւոր ժառանգ չունենայ, իր անձնական ստացուածքը նոյն վիճակին մէջի լուսաւորչական Հայոց եկեղեցիներուն կերբայ : Այս գործողութեան հոգը յանձնուած է այն վիճակին եպիսկոպոսական ատենին :

(Շարայարութիւնն ուրիշ անգամ :).

ՎԱՐԲ ԳԵՐԱՀՈՉԱԿ ՀԱՅԱՍՏԱՆՅ ԼԵՀԱՍՏԱՆԻ.

Այս վերնագրով պատուական զիրք մը անցաւ ձեռքերնիս անցած տարի Իլվով քաղաքը տպուած լեներէն լեզուով : Հեղինակն է Պարոնց (Պարոնեան) անունով արդիւնաւոր հայկազն քահանան, որոյ համար ցաւով սրտի լսեցինք մօտերս թէ վախճաներ է : Յիշատակ նորա օրհնութեամբ :

Գրքին մէջ երեքհարիւրէն աւելի Հայկազն անձանց վարքերը կան այբուբենական կարգաւ որը երկայն որը կարճ, ամենն ալ վաւերական

գրուածքներէ ու յիշատակարաններէ առնուած :

Ինչպէս որ մեզի ցանկալի են այսպիսի ազգային տեղեկութիւնները եւ ազգիս պարծանքաւելցընող յիշատակները, յուսամքքէ ազգասէր ընթերցողաց ալ հաճոյ ըլլայ անոնց հայերէն հրատարակուիլը ամասգրոյս մէջ : Գաղղիարէն բարգմանութիւնն ալ հետը մեկտեղ կը դնեմք, որպէս զի օտարազգի ընթերցողք եւս կարող ըլլան փոքր իշատէ հմտանալ նաեւ Լեհաստանի մէջ անուն հանած Հայկազանց պատմութեանը :

PRÉFACE.

En chaque pays où les émigrés arméniens, — qui se sont dispersés dans presque toute l'Europe, — ont reçu une cordiale hospitalité, ils ont toujours acquitté leur dette de reconnaissance par un attachement sincère à la terre qui les a nourris, et par des efforts constants pour se rendre utiles à la nation au milieu de laquelle ils se sont établis. Du haut des chaires scientifiques ils

ՅԱՌԱՋԱՐԱՆ.

Իրենց հայրենիքէն ելած Հայերը, որ գրեթէ բոլոր եւրոպայ ցրուած են, ամեն տեղ ալ ուր որ սիրալիր հիւրընկալութիւն գտեր են, իրենց երախտագիտութեան պարտքը վճարեր են՝ սրտանց սիրելով զիրենք սնուցանող երկիրը, եւ անդադար ջանալով որ օգտակար ըլլան այն ազգին որոյ մէջ բնակած են : Ուսումնական տեղեաց բեմերուն վրայէն ցուցուցեր են ուսումնասէր

ont tracé à la jeunesse studieuse des directions salutaires, et les cours de justice ont trouvé parmi eux de zélés magistrats qui ont soutenu leur réputation sans tache. Dans l'église, au sénat, dans les combats, on a vu ces athlètes expérimentés se dévouer et donner leur vie pour défendre l'intégrité du territoire hospitalier.

Quelque désirable que puisse être pour la nation une biographie complète de tous ces hommes illustres qui ont si glorieusement inscrit leurs noms dans les fastes du monde, je la crois impossible, ou du moins au-dessus des forces d'un seul homme. Aussi me suis-je borné à recueillir la vie des Arméniens célèbres en Pologne; et tout en ayant vaincu de grandes difficultés, je ne puis pas cependant me flatter d'avoir tout fait. En effet, n'ayant point réussi à me procurer par correspondance les renseignements qui m'étaient nécessaires pour l'œuvre que j'avais entreprise, il m'aurait fallu compulsier moi-même les actes territoriaux et ceux des châtelets déposés chez les Pères Bernardins à Léopol, les archives de Kaménetz-Podolski, de Kieff, et celles de la couronne à Varsovie. Mais quiconque a un peu l'habitude de pareilles recherches, m'accordera sans doute que celles auxquelles j'aurais dû me livrer, auraient demandé beaucoup plus de frais que je n'aurais pu en supporter. Et c'était d'autant plus difficile pour moi, que, moine et étranger au milieu des miens, je ne possède en propre pas même un coin de terre où reposer ma tête; j'ignore encore si à la fin de ce dur pèlerinage il m'en sera donné pour recouvrir mes ossements.

J'ai fait cependant ce que j'ai pu; j'ai profité de la bienveillance des préposés aux bibliothèques du pays, j'ai compulsé les archives des États de la Galicie, j'ai fait des extraits considérables à la bibliothèque du chapitre arménien de Léopol, j'ai enfin étudié avec soin les archives arméniennes de la commune de Léopol. C'est ce travail que je livre au public, avec la confiance que mes compatriotes éclairés me tiendront compte de mes efforts, en vertu des paroles de notre historien littéraire qui tira de la poussière de l'oubli le poème de *Marie* et ressuscita la mémoire de son auteur méconnu : *in magnis et voluisse sat est*. Fait à Léopol, le 3 novembre 1854.

ABGAROWICZ (les) sont issus de l'ancienne famille des Soltan, qui avait habité la ville de Kieff, et s'est rendue

պատանեաց օգտակար ճամբաները, և արդարութեան դատարանները գտեր են անոնց մեջ նախանձայող դատարարներ որ իրենց պատիւը անարատ պահած են : Եկեղեցւոյ, ծերակուտի, պատերազմներու մեջ տեսնուեր է քե այն քաջ ավայեանները ինչպէս իրենց կեանքը դրեր են՝ զիրենք սիրով ընդունող երկրին ամբողջութիւնը պաշտպանելու համար :

Ո՛րքափ ալ ցանկալի ըլլայ մեր ազգին ամբողջ կենսագրութիւն մը ունենալ այն ամենայն հռչակաւոր անձանց որ իրենց անունները փառաւոր կերպով գրեր են աշխարհիս պարծանաց պատմութեանը մեջ, ինծի կերեւնայ քե անկարելի բան է, կամ գեր մեկ մարդու բան չէ անկկայ : Ուստի բաւական համարեցայ միայն Անաստանի հռչակաւոր Հայոց վարքերը հաւաքել. և քեպէտ մեծամեծ դժուարութեանց յաղթեցի, բայց չեմ կրնար ըսել քե պէտք եղածը կատարեցի : Վասն զի ձեռք գարկած գործոյս հարկաւոր եղած տեղեկութիւնները քղրակցութեամբ չկարենալով ընդունիլ, պէտք էր որ անձամբ քննեմ գաւառական գրութեանքը և բերդորից յիշատակարանները որ Իլվովի Բեռնարդեան Հարց բովը, Կամենեցի դիւանը, Քիւմովի դիւանը և Վարշտի բազաւորական դիւանը պահուած են : Բայց ով որ այսպիսի քննութիւններ ընելու քիչ մը վարժութիւն ունի, անշուշտ կը վկայէ քե այն իմ ընելու աշխատութիւններս շատ աւելի ժամանակի կարօտ և կարողութիւնէ շատ աւելի ծախսերու պատճառով ըլլալին : Այս բանս անոր համար ալ աւելի դժուար էր ինծի որ իբրեւ կրօնաւոր ինծի համար սեպհական ստացուածք մը չունենալով, և ոչ գլուխս դնելու անկիւն մը, օտարական եմ իմիններուս մեջ. և երբոր այս տաժանելի պանդխտութիւնս վերջանայ՝ չեմ գիտեր քե գետինը արժան պիտի համարի իմ ոսկորներս ծածկելու.

և սակայն կը ցածս ըրի. այս կողմի գրատանց վերակացունքէն շատ մարդասիրութիւն գտայ, Կալիցիոյ ալ և ալ տեղեաց դիւանները աբբէ անցուցի, Իլվովի Հայոց կանոնիկոսարանին գրատունէն շատ բան քաղեցի, և Իլվովի գաւառին հայերէն դիւանները մասնաւոր մտադրութեամբ գնեցի : Այս կերպով լմնցուցի անա աշխատութիւնս, զոր կը հրատարակեմ գիտնալով որ իմաստուն հայրենակիցներս իմ բարի փափարիս յարգը կը ճանչնան, յիշելով մեր մատենագրութեան պատմութիւնը գրողին այն խօսքը որ *Մարիամ* ըսուած բանաստեղծութիւնը մտաւորական փոշիէն հանեց, և անոր անձանցոր հեղինակին յիշատակը նորէն կենդանացուց. « Ի մեծամեծս և կամելն բաւական է. » իլվով, 5 նոյեմբերի 1854 :

ԱՐԳԱՐՈՎԻՉԵՐԸ (Աբգարեանք) Սուրբանեանք ըսուած հին ազգատոհմէն իջած են որ Քիւմով քաղաքը

célèbre, non-seulement par son commerce, mais encore par de glorieux faits d'armes. En 1569, à cette grande diète de Lublin où la Lithuanie s'est à jamais unie à la Pologne, qui avait attiré sur elle les regards attentifs de presque toute l'Europe, dans laquelle étaient réunis le nonce du Pape, les ambassadeurs d'Autriche, de Suède, de Russie, de Turquie et même l'ambassadeur Tartare, à cette diète, disons-nous, avait assisté aussi Théodore Soltan, comme député de la chevalerie de la ville de Kieff¹.

En 1584, il y eut à Léopol un négociant recommandable du nom de Soltan². Plus tard, les Soltan fondèrent un commerce à Iassy où ils furent inscrits comme nobles dans les registres de l'État. De là, sur l'invitation d'André Potok Potocki, châtelain de Cracovie, connétable de la couronne, ils vinrent s'établir à Stanislawow, vers l'an 1670. L'un d'eux, Abgar Soltan, se distingua par une grande habileté dans l'industrie, ainsi que par de profondes connaissances dans la direction des affaires publiques. Il faisait le négoce à Stanislawow, à Léopol et à Iassy; il voyageait avec ses marchandises dans les camps, et était président du conseil des Quarante à Stanislawow³. Il laissa deux fils, Christophe et Zacharie, qui, du nom de leur père, se sont appelés Abgarowicz. Les enfants de Christophe s'appelaient *Christophowicz*; mais plus tard ils changèrent ce nom en prenant celui de leur aïeul *Abgarowicz*. Les enfants de Zacharie s'appelaient *Abgaro Zachariasiewicz*. En 1810, Grégoire, docteur en médecine, Vincent et Joseph Abgarowicz, frères, firent tous leurs efforts pour faire reconnaître leur noble origine par les autorités du pays. Aussi prit-on en considération leurs mérites auxquels ils en appelaient, et ils furent incorporés dans les États de la Galicie le 10 janvier 1811. Les armoiries des Abgarowicz sont un chevalier arménien monté sur un coursier blanc.

ABGAROWICZ ZACHARIE, fils d'Abgar Soltan, soutint l'hon-

kyrénalier, et, dans les années suivantes, il fut député à la diète de Lublin, où il fut inscrit comme noble dans les registres de l'État. En 1569, à cette grande diète de Lublin où la Lithuanie s'est à jamais unie à la Pologne, qui avait attiré sur elle les regards attentifs de presque toute l'Europe, dans laquelle étaient réunis le nonce du Pape, les ambassadeurs d'Autriche, de Suède, de Russie, de Turquie et même l'ambassadeur Tartare, à cette diète, disons-nous, avait assisté aussi Théodore Soltan, comme député de la chevalerie de la ville de Kieff¹.

En 1584, il y eut à Léopol un négociant recommandable du nom de Soltan². Plus tard, les Soltan fondèrent un commerce à Iassy où ils furent inscrits comme nobles dans les registres de l'État. De là, sur l'invitation d'André Potok Potocki, châtelain de Cracovie, connétable de la couronne, ils vinrent s'établir à Stanislawow, vers l'an 1670. L'un d'eux, Abgar Soltan, se distingua par une grande habileté dans l'industrie, ainsi que par de profondes connaissances dans la direction des affaires publiques. Il faisait le négoce à Stanislawow, à Léopol et à Iassy; il voyageait avec ses marchandises dans les camps, et était président du conseil des Quarante à Stanislawow³. Il laissa deux fils, Christophe et Zacharie, qui, du nom de leur père, se sont appelés Abgarowicz. Les enfants de Christophe s'appelaient *Christophowicz*; mais plus tard ils changèrent ce nom en prenant celui de leur aïeul *Abgarowicz*. Les enfants de Zacharie s'appelaient *Abgaro Zachariasiewicz*. En 1810, Grégoire, docteur en médecine, Vincent et Joseph Abgarowicz, frères, firent tous leurs efforts pour faire reconnaître leur noble origine par les autorités du pays. Aussi prit-on en considération leurs mérites auxquels ils en appelaient, et ils furent incorporés dans les États de la Galicie le 10 janvier 1811. Les armoiries des Abgarowicz sont un chevalier arménien monté sur un coursier blanc.

ԱԲԳԱՐՈՎԻՉ ՉԱԽԱՐԻԷ, Աբգար Սոլտանի որդին,

¹ Geschichte von Lithauen von August Ludwig Schlæzer. Halle, 1785, in-4°, page 295.

² Liber testamentorum, tome III, in-folio, *Ab anno*, 1578 ad 1579, page 161. Dans les archives de la commune arménienne de Léopol.

³ Registres des affaires arméniennes, in-folio, n° 4. *Ab anno*, 1715 ad 1725. Dans la commune de Stanislawow.

¹ Օգոստոս Լուդովիկոս Շլեզեր. Պատմութիւն Լիթուանիոյ, տպ. ի Հալլէ, 1785:

² Կտակագիրք, հատոր Գ, յամէ 1578 ցամն 1590. Ի դիւանս Հայկազանց Իլիովի:

³ Յուշակ դատաստանական զործոց Հայկազանց յամէ 1745 ցամն 1725. Ի դիւանս Ստանիսլաւ քաղաքի:

neur du culte religieux par sa vie pleine de piété. Il fut le défenseur des saints principes de la religion, et il enseignait à ceux qui l'entouraient le respect dû à la piété. Il unissait à la crainte de Dieu, la droiture du caractère, pénétré qu'il était de cette noble conviction que les hommes droits sont l'unique source du bonheur et de la prospérité des États. Il mourut à Stanislawow, le 27 août 1806, à l'âge de 67 ans¹.

ABGAROWICZ JOSEPH, fils de Christophe, tenait à Stanislawow, près de l'Hôtel-de-Ville, une maison de commerce qui, quoique dépourvue de toute splendeur extérieure, n'en contenait pas moins un choix de draps de qualité supérieure et une riche collection d'étoffes de bon goût. Il s'appliqua à introduire le plus grand ordre dans son établissement, et il y réussit au point que le bruit et le désordre qui se faisaient parmi les Israélites établis dans son voisinage, n'empêchaient pas le plus grand calme de régner chez lui, comme s'il n'y eût eu personne. Et cependant les marchandises se débitaient fort bien, car les prix en étaient fixes et la mesure exacte. Tel il a été dans sa maison, ainsi que dans ses relations avec les étrangers, évitant toujours les extrémités, et avec des mœurs irréprochables, sachant se dominer par la crainte de Dieu. On sait comment (grâce à son administration prévoyante), il augmentait tous les jours la fortune à l'aide de laquelle il devint propriétaire d'un village situé dans l'arrondissement de Kolomyje, nommé Luka. Cet homme généralement estimé, s'acquit la réputation d'un sage et prudent père de famille, réputation qu'on pourrait comparer à celle des saints patriarches. Il mourut à Léopol en 1853.

(La suite prochainement.)

¹ Liber mortuorum in-4°, in Ecclesia ritus armeniensis Stanislaopoli.

աստուածապաշտութեան պատիւը պահպանեց իր բարեպարիշտ վարքովը : Հաւատոյ սուրբ վարդապետութեանց պաշտպան ու ջատագով եղաւ, ու բովիններուն միշտ կըսովքեցըներ բարեպաշտութեան վրայ մեծ համարում ունենալ : Երկիւղածութեանը հետ արդարասէր բնաւորութիւն մը ուներ, վասն զի հաստատութեամբ դրած էր մտքին մէջ այս ազնուական սկզբունքը թէ արդարակոբով մարդիկ տէրութեանց երջանկութեան ու յառաջադիմութեանը մի միայն աղբիւրներն են : Մեռաւ Ստանիսլաւ քաղաքը օգոստոսի 27ին 1806ին՝ 67 տարեկան¹ :

ԱԲԳԱՐՈՎԻՉ ՅՈՎԻԹ, Քրիստապոքի (կամ Խաչատրոյ) որդին Ստանիսլաւ քաղաքին խորհրդարանին բով վաճառականութեան խանութ մը ուներ, որ թափառողսն պայծառութիւն մը չէր երեւցըներ, բայց ընտիր ընտիր ջուխաներն ու գեղեցիկ դիպակները անուանի էին : Խանութին մէջ վերջին աստիճանի կարգաւորութիւն ընելու ետեւէ եղաւ, ու յաջողեցաւ. այնպէս որ մօտերը խանութներ ունեցող Հրէից մէջ պատահած աղաղակն ու անկարգութիւնները անոր խանութին անշիւոր հանդարտութեանը ամենեւին վնաս չէին ըներ, ու կարծես թէ հոն մարդ մը չկար. Էս սակայն առուտուրը խիստ շատ էր, վասն զի գիններն անփոփոխ ու չափերը ճիշդ էին : Այսպէս վարուեցաւ անիկայ թէ իր ընտանեացը Էս թէ օտարաց հետ՝ միշտ երկու ծայրերէն զգուշանալով ու ամբիժ անարատ վարմունքով, վասն զի գիտէր թէ Աստուծոյ երկիւղիւր ինչպէս ինք իր անձը տիտի կառավարէ : Ամեն մարդ ալ գիտէ թէ ինչպէս իր նախատես գործունեութեամբը օրէ օր հարստութիւնն աւելցուց, որով Էս Քոլումբի գաւառին մէջ Լուրա անունով գեղի մը տէր եղաւ : Այս ամենուն առջեւ մեծ պատիւ ունեցող մարդը մասնաւորապէս անուն հանեց իբրեւ խոնական տանուտէր, Էս անով սրբոց նահապետաց նման կրնար ըսուիլ : Վախճանեցաւ Իլվովի մէջ 1853ին :

(Շարայարութիւնն ուրիշ անգամ :)

¹ Մատեան վախճանելոց ի Հայկական եկեղեցւոյ Ստանիսլաւ քաղաքի :